

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

3

Editör:

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

AKAĐ

Mevlânâ Araştırmaları 3

Mevlânâ Araştırmaları Derneęi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk

Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç

Doç. Dr. Derya Örs

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Redaktör

Yrd. Doç. Dr. Bilal Çakıcı

Akçağ Yayınları: 958

Türk Halk Edebiyatı: 56

ISBN: 978-975-338-959-4

©Bu kitabın bütün hakları Akçağ A.Ş.'ne aittir.

Kapak: Emin Bebek

Sayfa Düzeni: Akçağ Dizgi Ünitesi

Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01

1. Baskı / Ankara 2009

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 11382

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 – 433 86 51

Faks: 432 28 52

www.akcag.com.tr

akcag@akcag.com.tr

MESNEVÎ'DE ÇELEBİ HÜSAMEDDİN

Fahrettin Coşguner*

Çelebi Hüsameddin:

622/1225 yılı Muharrem ayında Konya'da doğmuştur. Adı, Hüsameddin Hasan bin Mehmed bin Hasan'dır.¹ Urumiye'den Anadolu'ya göç ederek Konya'ya yerleşen bir aileye mensuptur.² Mesnevî'nin birinci defterinin Arapça önsözünde onun Urumiyeli olduğu ve "Kürt olarak uyudum ve Arap olarak uyandım" diyen bir şeyhin soyundan geldiği belirtilmektedir. Mevlânâ onu Ahi Türkoğlu diye de isimlendirir ve soyunun çok temiz olduğundan bahseder.³ Ona bu Ahi Türkoğlu isminin verilmesi dedelerinden kaynaklanmış olabileceği gibi babasının Türk ve Konya yöresindeki ahilerin şeyhi olması sebebiyle de olabilir.⁴ Hüsameddin babasını genç yaşta kaybetmiş ve eğitimini Fütüvvet teşkilatının bir kolu olan ahilik müessesesinde tamamlamıştır. İyi bir eğitim almış ve babasının yerine ahilerin başına getirilmek istenmiştir.⁵ Mevlânâ'nın en yakın dostunun bu denli ahilerle sıkı ilişkiler içerisinde olması Mevlevîlerle Ahilerin birbirine olan yakınlıklarını da göstermektedir.⁶

Hüsameddin, ergenlik çağına ulaşınca bütün ahiler ve dostlarıyla birlikte Mevlânâ'nın hizmetine girmiş, en yakın müridi ve halifesi olmuştur.⁷

-
- * Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, fcosguner@hotmail.com
- ¹ Bediüzzamân Furûzânfer, Mevlânâ Celâleddin Biyografi, çev. Feridun Nafiz Uzluk, MEB yay., İstanbul, 1997, s. 270.
- ² H. Ahmet Sevgi, Hüsameddin Çelebi, TDV, İslam Ansiklopedisi, c. 18, s. 512.
- ³ Mevlânâ, Mesnevî, hzl. Adnan Karaismailoğlu ve Derya Örs, Akçağ Yay., Ankara, 2007, I. defter, s. 20.
- ⁴ H. Ahmet Sevgi, Hüsameddin Çelebi, TDV, İslam Ansiklopedisi, c. 18, s. 512.
- ⁵ Özönder, Hasan, Mevlânâ'nın Gönül Dostları, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2005, s. 57.
- ⁶ Fahrettin Coşguner, Fütüvvet, Ahilik ve Mevlânâ, Mevlânâ Araştırmaları-2-, s. 82.
- ⁷ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çev. Tahsin Yazıcı, MEB. Yay., İstanbul, 1989, c. II, s. 154.

Hüsameddin'in Mevlânâ'yla ilk tanışması Emir Bahâeddin Bahrî'nin evinde olmuştur. Çelebi oradayken Mevlânâ gelmiş ve yemekle ilgili bir keramet göstermiştir⁸ Mevlânâ'nın ailesinden olmadığı halde Mevlânâ onu oğlu olarak kabul etmiş ve 'Çelebi' lakabını almıştır. Neseben bu aileye bağlı olmadığı için 'Çelebi' ünvanı Hüsameddin isminin önünde kullanılmıştır.⁹

Hüsameddin'in ırmağın kenarında, Mevlânâ'nın ve Mevlevîlerin çok sık gittikleri, sohbetler ve semâlar yaptıkları Hümam adında güzel bir bahçesi vardır.¹⁰

Hüsameddin, Ziyâeddin Vezir tekkesine şeyh olarak tayin edilmiştir. Bu göreve getirilmesi için Mevlânâ gerekli yerlere mektuplar yazmış¹¹ ve bu mektuplar sonucunda şeyhlik görevine getirilmiştir.¹² Çelebi Hüsameddin'in Mevlânâ ile birlikteliği on yıl sürmüş,¹³ Mevlânâ'nın vefatından sonra da onun yerine geçerek halifesi olmuştur.

Mevlânâ'nın kendisine gelen tüm hediyeleri gönderdiği, dışardan görenlerin onu Mevlânâ'nın şeyhi sandıkları¹⁴ Çelebi Hüsameddin, 12 Şaban 683/24 Ekim 1284 tarihinde Konya'da vefat etmiş ve Mevlânâ'nın başucuna defnedilmiştir.¹⁵

Hüsameddin'in Meziyetleri

Mevlânâ Hüsameddin'e; "Gel benim dinim, gel benim ruhum, gel benim sultanım, sen hakikat padişahısın." şeklinde hitaplarda bulunmuş, Hüsameddin de naralar atarak gözyaşı dökmüştür. Pervâne; "Acaba bu sıfatlar onda var mı, yoksa Mevlânâ cemile (iltifat) olarak mı söylüyor" diye düşününce; Hüsameddin ileri atılarak; "Ey emir Muineddin, bunlar bende mevcut olmasa bile böyle buyurur buyurmaz hepsini Mevlânâ bana o anda verdi ve bunları ruhumda var etti" diye cevap vermiştir.¹⁶

⁸ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 377, 378.

⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılap ve Aka, 2. baskı, İstanbul, 1983, s. 25.

¹⁰ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 107, 617. Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 27.

¹¹ Mevlânâ, Mektubat, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yay., İstanbul, 1999, s. VI, 117.

¹² Mevlânâ, Mektubat, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 188; Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 617.

¹³ Furûzânfer bu birlikteliğin on beş yıl olduğunu söylemektedir. (age., s. 284)

¹⁴ Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafındakiler, s. 141.

¹⁵ H. Ahmet Sevgi, Hüsameddin Çelebi, TDV, İslam Ansiklopedisi, c. 18, s. 512.

¹⁶ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 106.

Mevlânâ'nın yanından bir an bile ayrılmamış, onun hemdemi olmuş, onu takip edip yaptıklarını yapmış, Mevlânâ ve müritleri arasında elçi olmuştur.¹⁷

Mevlânâ hastalara şifa olacak duaları ona öğretmiş,¹⁸ Şemsi aramak için Şam'a gittiğinde Hüsameddin'i müritlerine nakib tayin etmiştir.¹⁹

Bir gün Mevlânâ dostlarıyla Çelebi Hüsameddin'i ziyarete giderken karşılıklarına bir köpek çıkmış. İçlerinden birisi köpeği incitmek istemiş. Mevlânâ; "Bu Çelebi'nin mahallesinin köpeğidir. Buna dokunmak doğru değildir" diye buyurarak şu şiiri söylemiştir:

*Ey mahallesinin köpeklerine aslanların köle olduğu Hüsameddin!
Artık söz söyleme imkanı kalmadı, sus işte bu kadar.
Onun mahallesinde bulunan köpeğin
Bir kılını bile aslanlara değişmem.²⁰*

Hüsameddin Mevlânâ'ya hitaben; "Efendimiz Şeyh Hekim Senâî'nin 'İlâhînâme'si tarzında ve Feridüddin Attar'ın 'Mantiku't-Tayr'ı vezninde bir eser yazarsanız, bu eser gelecek nesil için kalıcı bir hatıra olur ve Allah aşık-larıyla gönülleri yananlara teselli olmaya devam eder. Bu son derece büyük bir merhamet ve inayet olacaktır" demesi üzerine Mevlânâ da; "Gönüldaşım Hüsameddin, çok isabetli buyurdunuz. Ben de aynı düşünceyle şu on sekiz beyiti yazmıştım" diyerek sarığından bir kağıt çıkarmış, Hüsameddin'e uzatıp yüksek sesle okumasını istemiş ve "Şimdi gel, kendi himmetinin semasının yüceliklerine uçabildiğin kadar uç" diyerek Mesnevî'nin yazımına başlamışlardır²¹ Bu on sekiz beyitten sonrasını Mevlânâ söylemiş ve Hüsameddin de yazmıştır. Bu işlem Mesnevî tamamlanana kadar devam etmiştir. Hüsameddin'in Mesnevî'nin oluşumu aşamasında Mevlânâ ile olan birlik-teliği o seviyeye varmıştır ki; defalarca Mesnevî'yi baştan aşağı okuduk-larına dair rivayetler bulunmaktadır. Hamid Vehbî'ye göre: "Hüsameddin Mesnevî'nin bütün ciltlerini Mevlânâ'ya yedi defa okumuş ve Mevlânâ da ruhuyla semâ ederek onu dinlemiştir."²²

¹⁷ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 127, 181.

¹⁸ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 299.

¹⁹ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 115.

²⁰ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 370; Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafındakiler, s. 91.

²¹ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s.156, 157.

²² Mustafa, Balcı, Hamîd Vehbî'nin Kaleminden Mevlânâ, Mevlânâ Araştırmaları -2, Akçağ Yay., Ankara, 2008, s. 160.

Mesnevî'nin birinci cildi tamamlanınca Hüsameddin'in eşi vefat etmiş ve bu yüzden ikinci cildin yazılması iki yıl gecikmiştir.²³ Bundan sonra herhangi bir duraklama olmadan Mesnevî'yi tamamlamışlardır.²⁴

Hâlik-ı Mesnevî²⁵ olarak vasıflandırılan Hüsameddin, Mesnevî'de övülen sıfatlarıyla Divân-ı Kebir'de de övülmüştür.²⁶

Mevlânâ'nın ölümünün yakınlığı günlerde cemaatten birisi; halifelige kim yakışır, diye sormuş; Mevlânâ: "Hakkın halifesi, zamanın Cüneyd'i bizim Çelebi Hüsameddin'imizdir." diye buyurmuştur. Bu soruyu üç defa sormuşlar o da aynı cevabı vermiştir.²⁷ Mevlânâ'ya üç halifesi hakkında sormuşlar. O da; "Şemseddin güneş gibidir, Selahaddin ay ve Çelebi Hüsameddin de aralarında parlak ve yol gösterici bir yıldızdır." demiştir.²⁸ Mevlânâ, Şemsi kaybedince aradığı dostluk ve samimiyeti kuyumcu Selahaddin'de o da ölünce Hüsameddin'de bulmuştur.²⁹

Çelebi Hüsameddin zamanında gerçekleşen en mühim hadise Mevlânâ'ya bir türbe yapılmasıdır.³⁰

Bir gün Şemseddin Tebrîzî, Hüsameddin'den bağışta bulunmasını istemiş, bunun üzerine Hüsameddin de neyi varsa hepsini getirmiştir. Şems de bundan bir parçasını almış ve gerisini tekrar kendisine iade etmiştir.³¹

Hüsameddin Allah'tan o derece korkarmış ki; Mevlânâ'nın türbesini ziyarete gittiği zaman abdest ve kullanma suyunu yanında getirir, türbenin vakıf suyunu kullanmazmış. Bu konuda şu beyti söylemiştir:

²³ Abdülbâki Gölpinarlı Mesnevî'ye başlangıç tarihinin 1258'den önce olduğunu ve ikinci cilde 1264 yılında başladığını bizzat Mevlânâ'nın söylediğini dile getirerek bu gecikmenin beş yıldan fazla olduğu kanaatindedir. Uzamanın sebeplerinden birisi de Selahaddin'in ölümüdür. (Gölpinarlı, Mevlânâ, Varlık Yay., 7. baskı, İstanbul, 2004, s. 18)

²⁴ Mesnevî, Mevlânâ, II. Defter, s. 223; Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 158-160.

²⁵ Kâzım Muhammedî, Husâmeddin (Hâlik-i Mesnevî-i Ma'nevî), İntişârât-i Necm-i Kubrâ, 1385.

²⁶ "Ey şahımız Hüsameddin, bütün evliyanın gururu Senin sayende bütün canlar selamete ermede." Bkz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, c. II, s. 7, 533. gazel.

²⁷ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 8, 162.

²⁸ Kerîm Zemânî, Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî, İntişârât-i İtilâat, Tahran, 1385, defter-i evvel, s. 33.

²⁹ Hasan Özönder, Mevlânâ'nın Gönül Dostları, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2005, s. 56.

³⁰ Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 24.

³¹ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 46-47.

*Hep çorbaya elini uzatmadığı için Mesih'in elinden dünya derman buldu.*³²

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled de Hüsameddin'e büyük hürmet göstermiştir. O ölüm döşeğindeyken ziyaretine gitmiş ve "sizden sonra kiminle ünsiyet edeceğim" diye ağlamıştır.³³

Bir gün Hüsameddin, Gürcü Hatun'a bir dervişi göndererek; oturduğu evin damının göçeceğini ve hemen boşaltması gerektiğini söylemiş, Gürcü Hatun bütün ev halkıyla dışarı çıktıktan sonra dam göçmüştür.³⁴

Daha bunlar gibi Hüsameddin'in üstün yönleri hakkında pek çok şeyler söylenmiştir. Yukarıda örnek olması bakımından birkaç tanesini verdik. Şimdi Mesnevî'de Hüsameddin hakkında neler söylendiğine bakalım:

Mesnevî'de Hüsameddin:

I. Defter

Hak ışığı Hüsameddin manevî zevk ve feyizler konusunda zirvede olduğu gibi bunun yanında maddi eğlence ve düğün yöntemlerini bilmekte ve bunların nasıl olması gerektiği konusunda bilmeyenlere yol göstermektedir:

Bu eğlence ve düğün yönüne yol bilmiyorsun. Hakk'ın ışığı Hüsameddin'e sor. (Mesnevî, 1/429)

Mevlânâ zulüm ve ihsanda bulunan kimsenin Hüsameddin'den özür dilemesini ister. Çünkü zulüm ve ihsan sonradan değildir ve onlarla vakit geçirmemek gerekir. Hüsameddin bunları aşmış bir kimsedir:

Zulüm ve ihsan; üzüntü ve sevinç, sonradandır. Sonradan olanlar ölü, Hak onların varisidir.

Sabah oldu, ey sabahın sabahı ve sığınağı! Efendi Hüsamed-din'den özür dile. (Mesnevî, 1/1806-7)

Mevlânâ kendisinin Hüsameddin'in verdiği manevî feyiz ve zevkle Hallac-ı Mansur'un şarabını daha sabahtan içtiğini, ondan başka hiçbir şarabın kendisine neşe veremeyeceğini söyler:

Sabah ışığı parladı ve biz senin ışığından Mansûr şarabını sabah vakti içmedeyiz.

Senin verdiğin, beni böyle tutunca, bâde nedir ki bana neşe getirsin. (Mesnevî, 1/1809-10)

³² Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 163.

³³ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 217.

³⁴ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 169.

Hüsameddin can memesinden manalar sütiünü emip çıkararak kimsedir.
(Mesnevî, 1/2378)

Hüsameddin sürekli Mevlânâ'nın yanında yazma işini üstlenmiş bir kaptıdır:

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Bir iki kâğıt al, şeyhin vasfı hakkında ilave et. (Mesnevî, 1/2933)

Hüsameddin fiziki olarak bir rehber olmakla birlikte aynı zamanda gönül erlerinin de başıdır:

Kandil ve cam oldunsa da, gönül erlerinin başısın, ipin ucusun. (Mesnevî, 1/2935)

II. Defter

Mesnevî'nin ikinci cildinin yazılmasının gecikmesinin sebebini belirtirken Mevlânâ Hüsameddin'in semanın zirvelerinden geri gelmesine bağlar:

Bu Mesnevî bir müddet gecikti. Bir süre gerekti, kan süt oldu.

Senin bahtın yeni çocuk doğurmadıkça kan, tatlı süt olmaz. Güzelce dinle.

Hak ışığı Hüsameddin, semanın zirvesinden dizginini geri getirince -başlandı-.

Çünkü hakikatler miracına gitmişti. Onun baharı olmadan goncalar açılmamıştı. (Mesnevî, 2/1-4)

Hak ışığı Hüsameddin kıskanç kişilerin dışında bütün körlerin gözlerine ilaç yapan bir tabiptir ve bir takım kimseler onu kıskanmaktadır:

Haydi, Hak ışığı Hüsameddin! Sen kıskanç kişinin gözünün körlüğüne çabuk ilaç yap.

Tesiri hızlı ululuk tutyası, karanlığı öldüren güçlü bir ilaç;

Körün gözüne sürülse, ondan yüz yıllık karanlığı kazıyan -bir ilaç-.

Kıskanç dışında bütün körleri iyileştir; çünkü kıskançlıktan dolayı sana karşı çıkar.

Seni kıskanana ben de olsam, can verme; böylece can çekişeyim.

Güneşi kıskanan, güneşin varlığından incinen -kişiye bak-.

İşte sana devası bulunmayan dert; işte sana ebedî olarak kıyunun dibine düşmüş bir kişi.

Ona gereken, ezel güneşinin yok olmasıdır. Söyle, onun bu muradı nasıl gerçekleşir?

Doğan, padişaha geri gelendir; yolunu kaybetmiş olansa kör. (Mesnevî, 2/1119-1127)

Hüsameddin olmadan çorak yerden bitki yeşermez:

Ey Hak ziyası Hüsameddin! Gel, çorak yerden sensiz bitki yeşermiyor.
(Mesnevî, 2/2270)

III. Defter

Üçüncü deftere de yine Hüsameddin'in çaba ve gayretleriyle başlanır ve onun mizacı ilham kaynağıdır:

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Şu üçüncü defteri getir, sünnet üç keredir.

Üçüncü defterde sır defnesini aç, özürleri bırak.

Güçün, Hakk'ın gücünden kaynaklanır; harareten hareket eden damarlardan değil. (Mesnevî, 3/1-3)

Madem ulu Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlandın, Halil gibi hastalıkların ateşini aş.

Ateş sana da soğur ve güvenli olur. Ey unsurlar mizacının kölesi!

Unsurlar, her mizacın mayasıdır; ama senin bu mizacın, her mertebeden daha üstündür.

Senin bu mizacın, geniş dünyadan şimdi birlik vasfını topladı.

Yazık! Halkın anlayışlar alanı, çok daraldı; halkın boğazı yok.

Ey Hak ışığı! Senin tatlılığın, görüşündeki ustalıklı taşa boğaz bağışlar.

Tûr dağı, tecelli içinde boğaz elde etti; böylece şarap içti ve şaraba dayanamadı.

Dağ parçalandı, yarıldı. Dağın deve raksını gördün mü?

Herkesten herkese lokna bağışlanır, ama boğaz bağışlamak ancak Allah'ın işidir. (Mesnevî, 3/9-17)

Cömertlikte ve diğer üstün sıfatlarda Hüsameddin gibi birisi daha dünyaya gelmemiştir ve yapılan tüm övgüler aslında Hüsameddin'edir:

Ey Hak ışığı cömert Hüsameddin! Felek ve unsurlar senin gibi bir padişah doğurmadı.

Sen cana ve gönle nadir olarak geldin; gönül ve can senin gelişinle mahcupdur.

Her ne kadar geçmiş olan topluluğu övdümse de, elverdiğince bunlardan amacım sendin.

Dua evini bilir; sen istediğinin adına övgüde bulun.

Hak, övülenleri uygun olmayan kişiden gizlemek için bu hikâyeleri ve örneği koymuştur.

O övgü senden utansa da, Allah güçsüz kişinin çabasını kabul eder.

Allah küçük olanı kabul eder, affeder. Körün iki gözünden iki damla yaş kâfidir.

Bu kapalı olanı kuş ve balık bilir. Bu güzel adı kısaca övdüm,

Kıskançların âhı onun üzerine esmesin diye, hayalini dişle ısırmasınlar diye.

Kıskanç kişi, onun hayalini nasıl bulur? Farenin yuvasında papağan nasıl uyuklar?

O kişinin -gördüğü- hayali, kibirlenmesindedir. O, kaşından bir kıldır, hilal değildir.

Senin övgünü, beş duyu ve yedi göğün dışında söylüyorum. Şimdi yaz: Dekâki³⁵ öne geçti. (Mesnevî, 3/2109-2120)

Bu son beyitlerde de yine Hüsameddin’e karşı kıskançlık duyguları besleyen kişilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuyu Sultan Veled İbtidâ-nâme’ sinde de dile getirmiştir.³⁶

IV. Defter

Mesnevî’nin dördüncü defteri de Hüsameddin sayesinde yazılmaya başlar, onun sevk ve idaresi Hüsameddin’in elindedir:

“Ey Hak ışığı Hüsameddin! Sen, ışığıyla Mesnevî’nin ayı geçtiği kişisin.

Ey ümit ocağı! Senin yüce himmetin bunu çekip götürüyor; nereye çektiğini Allah bilir.

Bu Mesnevî’nin boynunu bağladın; onu bildiğin tarafa çekip götürüyorsun.

Mesnevî koşuyor; çeken görünmüyor; görüşü olmayan cahile görünmüyor.

Mesnevî’ye sebep sen olduğun için, artarsa, onu sen artırmış olursun.

Böyle istersen, Hak böyle ister; Allah takvalıların arzusunu verir.

Geçmişte “Allah için oldu” oldun; karşılık olarak “Allah -senin için- oldu” gerçekleşti.

³⁵ Abdu’l-Men’am bin Muhammed Ebi’l-Mezâd, alim ve ariflerdendir. (ö. 645 hk.) (Muhammed Mu’in, Ferheng-i Fârsî, İntişârât-i Emîr Kebîr, 8. baskı, Tahran, 1371, A’lâm, c. 5, s. 532)

³⁶ Bütün dostlar ona itaat edici oldular, onun lütuf suyunun testisi oldular. İlk her biri yaralanmış idi, o hatadan, günahlardan nadim oldular... (s.116)

Mesnevî'nin sana binlerce teşekkürü var; dua ve şükür için avuçlarını açtı.

Allah, Mesnevî'de sana teşekkürü gördü; ihsan etti ve lütfedip artırdı.

Çünkü şükredene, artış vaat edilmiştir; yakınlığın, secdenin karşılığı olması gibi.

Allah'ımız, "Ve secde et ve yaklaş"³⁷ buyurdu. Bedenin secde etmesi canın yaklaşmasıdır.

-Mesnevî- artarsa bundan dolayı artar; haşmet ve hay huy için değil.

Üzümler asmasının yazda olduğu gibi biz seninle hoşuz. Buyruk sahibi-sin; haydi çek, çekelim.

Ey "Sabır, darlığın anahtarıdır" beyi! Bu kervanı, Hacc'a kadar güzelce çekip götür.

Hac, ev ziyaret etmektir; ev sahibini haccetmek/ziyaret, erliktir.

Hüsâmeddin! Güneş olduğun için sana ziya/ışık dedim. Bu iki vasıf:

Bu hüisâm/keskin kılıç ve bu ışık birdir; güneşin kılıcı tamamen ışıktandır.

Nur, ayındır; bu ışıkta, güneşin; bunu Kur'ân'dan oku.

Ey babal! Kur'ân, güneşe ziya dedi; o aya da nur dedi; buna bak.

Güneş, madem aydan daha yüksektir, öyleyse ziyayı makamca nurdan üstün bil. (Mesnevî, 4/1-20)

Hırsız ve kalpazan ışığa çok düşmandır. Ey feryada erişen! Bu ikisinden imdadımıza yetiş.

Dördüncü deftere nur saç; güneş dördüncü gökten doğmuştur.

Haydi! Güneş gibi dördüncüden ışık ver; ülkelere ve diyarlara parlansın.

Ona efsane diyen, efsanedir; onu kendi hâli gören, bizzat erdir.

Nil suyudur, ama Kıbtî'ye kan görünür; Musa'nın kavmi için kan değildi, suydü.

Bu sözün düşmanı, şu anda göze cehennemde baş aşağı olarak göründü.

Ey Hak ışığı! Onun hâlini gördün; Hak, sana onun fiillerinin karşılığını gösterdi.

Senin gaybı gören gözüün, gayb gibi üstattır; bu dünyadan bu görüş ve Hak vergisi eksilmesin.

Bizim şimdiki hâlimiz olan hikâyeyi burada tamamlarsan münasiptir.

³⁷ Kur'ân-ı Kerim, Alak, 96/19.

İnsan olmayanları, insanlar için terk et; hikâyeyi bitir ve sonuçlandır.

Bu hikâye orada tamam olmadıysa da, dördüncü cilttir, -burada- onu düzene koy. (Mesnevî, 4/29-39)

Bu son kısımda Mevlânâ Hüsameddin'in gördüğü rüyayı yorumlayarak: "Sen rüyada Mesnevî'ye düşmanlık edenlerin halini gördün. Allah onların bu hareketlerinin cezasını sana gösterdi" diyerek onun gördüğü rüyayı doğrulamıştır.³⁸

Mevlânâ, Mesnevî'den amaç ve kastının Hüsameddin olduğunu, onun Mesnevî'ye sahip çıkması gerektiğini vurgulayarak onun sesinin Hakk'ın sesinden başka bir şey olmadığını belirtir:

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Aynı şekilde bu Mesnevî'den amacım sensin.

Mesnevî usûlde/esaslarda ve furûda/dallarda, hep senindir; kabul ettin.

Padişahlar iyi ve kötüyü kabul eder; kabul ettiklerinde, -artık- reddedilmez.

Madem fidan ektin, onu sula; madem onu kurtardın, düğümü çöz.

Mesnevî'nin sözlerinden amacım, senin sırrındır; onu söylemekten amacım, senin sesindir.

Bana göre sesin, Hakk'ın sesidir; âşık, sevgiliden asla ayrı değildir.

İnsanların Rabbi'nin, insanların canıyla keyfiyeti bulunmayan bir birleşmesi vardır.

Ancak insanlar dedim, maymun değil. Canı tanıyan candan başkası insan değildir. (Mesnevî, 4/753-760)

Mevlânâ, Allah'ın aslanı olan Hüsameddin'e kendi bal gibi olan varlığını büyük süt havuzuna atarak ebedileştirmesi tavsiyesinde bulunur:

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Balını al, süt havuzuna at.

Böylece o süt, tadının değişmesinden kurtulur; tat denizinden tadı çoğalır.

O Elest denizine ulaşır; deniz olunca, her değişip bozulmadan kurtulur.

O bal denizine bir kanal bulur, her hangi bir afet ona tesir etmez.

Ey Allah aslanı! Aslan gibi bir kükre de, o kükreme yedinci kat göğe gitsin.

³⁸ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 161.

Bıkmış, doymuş canın ne haberi vardır? Fare, aslanın kükremesini hiç tanır mı?

Kendi hâllerini, iyi özlü deniz gönüllüler için altın suyuyla yaz.

Canı katan bu söz, Nil'dir. Ya Rabbi! Onu Kıbtî'nin gözüne kan göster. (Mesnevî, 4/3422-3429)

Gökte ve yerde övülmüş olan Hüsameddin suretlere can katan bir haysiyete sahiptir. O böyle yaptığında suret ve can ikilemesi ortadan kalkar ve birlik oluşur:

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Bu eşekbaşını o karpuz tarlasına getir.

Eşekbaşı, kasap bıçağıyla ölünce, o mutfak ona başka bir doğuş bağışlar.

Haydi! Bizden suret yapmak, can da senden; hayır; hem bu, hem de o, senden.

Ey apaçık güneş! Gökte övülmüşsün, yerde de yine sonsuza dek övülen ol.

Böylece yeryüzüne ait olan, yüksek gökyüzüne ait olanla bir dil, bir kible ve bir huy olsun.

Ayrışma, şirk ve ikilik kalksın; manevî varlıkta birlik vardır.

Benim canım, senin canını tanıyınca maceranın birliğini hatırlar.

Yerde Musa ve Harun olurlar; süüt ve bal gibi karışık ve hoş olurlar. (Mesnevî, 4/3823-3830)

V. Defter

Mesnevî'nin beşinci defterine de onu övmeden başlamaz ve baştan elli beyti ona hitaben söyler:

Yıldızların ışığı olan padişah Hüsameddin, beşinci kitaba başlamak istiyor.

Ey Hak ışığı, cömert, sefa üstatlarının üstadı Hüsameddin!

Halk perde ardında ve sığ olmasaydı, boğazlar dar ve güçsüz olmasaydı,

Seni övmeye mananın hakkını verirdim; bu sözden başka söze dudak açardım.

Doğanın lokması, serçenin lokması olmaz; şimdi çare sulayıp yağlamaktır.

Seni zindandakilere övmek yazıktır; ruhanî kişiler topluluğunda söyleyim.

Seni dünya ehline anlatmak, zarar vermektir; aşk sırrı gibi gizlerim, seni.

Övmek, tarif etmek ve perdeleri yırtmaktır. Güneşin anlatışa ve tarife ihtiyacı yoktur.

Güneşi öven, "İki gözüüm aydın ve ağrısızdır" diye kendini övmektedir.

Dünya güneşini yermek, "İki gözüüm kör, karanlık ve kötüdür" diye kendini yermektir.

Dünyada, muradına ermiş güneşi kıskanan kişiyi bağışla sen.

Güneş, gözlerden gizlenebilir mi? Çürümüşlere tazelik vermesi engellenemez.

Veya sınırsız ışığı azaltılabilir mi? Ya da makamından kovulmaya kalkışılabilir mi?

Âlemi kıskanan kişinin hasedi, bizatihi ebedî ölümdür.

Senin değerini, akılların kavramasını aştı; akıl seni açıklamada boş konuşur oldu.

Bu akıl, anlatmada âciz durumda kaldıysa da onun hakkında âcizce hareket etmesi gerekir.

Gerçekten bütünü anlaşılmayan şey, biliniz ki, tamamıyla terk edilmez.

Bulut tufanını içemezsen de su içmek nasıl terk edilebilir?

Sırrı ortaya çıkaramıyorsan kabuğuyla anlayışları tazele.

Sözler sana göre kabuktur; başka anlayışlara göre iyi özürdür.

Gökyüzü, Arş'a göre aşağıdadır; yoksa yığıntı toprağa doğru, çok yüksektir.

Kaybederek hasret çekmeden önce ulaşmaları için senin özelliğini anlatıyorum.

Hak ışığının ve canı, Hakk'a çekensin; halksa, kuruntu ve kuşku karanlıklarında.

Bu güzel ışığın, bu görmeyenlerin gözünün aydınlığı olması için hüürmet şarttır.

Fare gibi karanlığa âşık olmayan, kulağı keskin kabiliyetli kişi ışığı bulur.

Geceleyin dolaşan zayıf gözlüler, iman meşalesini nasıl tavaf eder?

Güç ve ince sözler, dinden mahrum kalan kişiliğin bağıdır.

O, hünerinin atkı ve çözgü iplerini dokumak için gözünü güneşe açamaz.

*Hurma ağacı gibi dallar çıkaramaz; fare gibi yerde delikler yapar.
 Bu insanın, gönül sıkın dört özelliği vardır; bu dört, aklın çarmıhıdır.
 “Dört kuş al, onları kendine çevir”³⁹ ayetinin tefsiri
 Ey güneş akıllı! Sen, vaktin Halil’isin; bu dört yol kesici kuşu öldür.
 Çünkü bu kuşlardan her biri karga gibidir; akıllıların akıl gözünü çıkarır.
 Bedenin dört vasfı Halil’in kuşları gibidir; onları kesmek cana yol açar.
 Ey Halil! İyi ve kötüden kurtulmak için başlarını kes, ayakların engelden kurtulsun.
 Bütün sensin ve hepsi senin parçalarıdır. Çöz; ayakları, senin ayağındır.
 Âlem, seninle ruh yurdu olur; bir atlı yüz orduya destek olur.
 Çünkü bu beden dört huyun konağıdır; adları, dört fitneci kuştur.
 Halkın ebedî diriliğini istiyorsan, bu uğursuz dört kötü kuşun başını kes.
 Onları, daha sonra kendilerinden zarar gelmeyecek başka bir şekilde tekrar dirilt.
 Yol kesici dört manevi kuş, halkın gönlünde yurt edindi.
 Mademki bütün yoldaş ruhların beyisin; bu devirde Hakk’ın halifesi sensin.
 Bu dört diri kuşun başını kes; kalıcı olmayan halkı ebedî yap.
 Kaz, tavus, karga ve horoz, insanlardaki dört huyun örneğidir.
 Kaz hırstır; horoz şehvettir; makam tavus gibidir; kargaysa arzu.
 Karganın arzusu ümitli olmaktır; ebedî olmayı veya uzun ömrü umar.
 Kaz hırstır; gagası yerde, yaşta ve kuruda define arar.
 O boğaz bir an boş durmaz; “Yiyiniz” emrinden başka buyruk dinlemez.
 Yağmacı gibidir; ev kazar, hızlı hızlı ambarını doldurur.
 İyi ve kötüyü, inci ve nohut tanelerini ambarına tıkar, (Mesnevî, 5/1-49)*

³⁹ Kur’ân-ı Kerim, Bakara, 2/260.

VI. Defter

Altıncı deftere de gönlün hayatı olan Hüsameddin'in arzu ve hislerinin coşmasıyla başlanmış ve Mesnevî 'Hüsâminâme' adını almıştır:

*Ey gönlün hayatı, Hüsameddin! Altıncı bölüme isteğin çokça coşuyor.
Senin gibi bir bilginin çekişiyle Hüsâminâme/Mesnevî dünyayı dolaşır
oldu.*

*Ey manalı! Mesnevî'yi tamamlamak üzere altıncı bölümü sana hediye
getiriyorum.*

*Bu altı kitaptan altı yöne ışık ver; dolanmayan, çevresinde dolansın.
Aşkın, beş duyu ve altı yönle işi yoktur; amacı, sevgilinin çekişinden
başka bir şey değildir.*

*Belki daha sonra bir izin gelir, söylenecek sözler söylenir;
Bu ince örtülü kinayelerden daha yakın olacak bir anlatıyla söylenir.
(Mesnevî, 6/1-7)*

Hüsameddin'in güneş kılıcı her yeri ısıtır ve tüm karları eritir:

*"Yeryüzü bu kardan kefen giyince, Hüsameddin'in güneş gibi kılıcını
vur.*

*Haydi! Doğudan Allah'ın kılıcını çıkar; o parıldaıyla bu dergâhı ısıt.
O güneş kara hançer vurur; dağlardan toprağa seller dökülür.*

*Çünkü o, doğuda ve batıda değildir; o, münecimle gece gündüz savaş
hâlinindedir:*

*"Niçin beni değil de doğru yola iletmeyen yıldızları kötülük ve körlü-
ğünden kible edindin?"*

*Bu nedenle, emin kişinin Kur'ân'daki "Ben batanları sevmem"⁴⁰ sözü
hoşuna gitmiyor. (Mesnevî, 6/90-95)*

Hüsameddin ruhun cilası ve hidayet sultanıdır. Onun çabasıyla Mesnevî intişar bulmuştur. Mevlânâ, Hüsameddin'in Hızır ve İlyas gibi dünyada kalıcı olması için dua eder:

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Gel, ey ruhun cilası ve hidayet sultanı!

Mesnevî'ye geniş otlak ver; onun resim gibi örneklerine ruh ver.

Harflerinin hepsi akıl ve can olsunlar, can cennetine uçsunlar.

Yine senin çabanla ruhlardan harf tuzağına geldiler ve yakalandılar.

Ömrün, dünyada Hızır gibi cana can katan, yardımcı ve sürekli olsun.

Hızır ve İlyas gibi dünyada kalasın; yeryüzü lütfunla gökyüzü olsun.

⁴⁰ Kur'ân-ı Kerim, En'âm, 6/76.

Kötü gözün bencilliği olmasaydı, lütfunun yüz parçasından bir parçasını söylerdim.

Ancak öfkeli kötü gözden ruh yaralayıcı darbeler yedim.

Senin hâlini, ancak başkalarının durumunu anlatma perdesi altında söylüyorum. (Mesnevî, 6/183-191)

Hüsameddin kötülüklerden korunmaktadır, ilerlemeler de hep yavaş yavaş ve adım adım olmaktadır:

“Ey Hak ışığı Hüsameddin! Kuşların kötülüğünden seni ışık korur.

Işık ve onun sürekli yükselişi, seni korur. Ey yarasalardan gizli güneş sen!

Güneşin önündeki perde, sadece parıltısının keskinliği ve ışınlarının yayılmasındandır.

Güneşin perdesi de Rabbin ışığıdır; yarasa ve gece ondan nasipsizdir.

Her ikisi de uzakta ve perde ardında kaldıkları için ya kara yüzlü ya da donuktur.

Hilal’in hikâyesinin bir kısmını yazınca, dolunayın hikâyesini anlat.

O hilal ve dolunay birdir; ikilikten, eksiklik ve bozukluktan uzaktırlar.

O hilal içte eksiklikten beridir; o dıştaki eksiklik adım adım gidicidir.

-Gecedен geceye adım adım ilerleme dersi verir; yavaş hareket genişliğe yarar sağlar. (Mesnevî, 6/1202-1210)

Hüsameddin’e; kanadı dikleşen, hep yukarılarda kanat çırpın ve sonunda damına konmuş olan güvercini kovmasını söyler. Hüsameddin’in ağzından çıkan nağmeler neyin sesi gibidir. Onun üstünlükleri hiçbir şekilde gizlenemez:

Dama alışmış olan güvercini sen çağırma, kov; zira kanadı dikilidir -zaten-.

Ey Hak ışığı Hüsameddin! Onu kov, canı seninle buluşmakla yeşerdi.

Onun can kuşunu çokça kovsan da yine senin damının çevresinde dolanır.

Yemi ve mezesi hep senin damındadır; yukarıda kanat çırpın, senin tuzağının sarhoşudur.

Ey fetih/genişlik ve fütûh/yarar! Sana şükretmeyi bir an hürsüzcasına inkâr ederse,

Çok kindar aşk bekçisi, onun göğsüne ateş leğeni koyar:

“Aya doğru gel, tozu geç; seni aşk padişahı çağırdı, daha çabuk geri dön.”

Ben bu dam ve güvercin evinin çevresinde güvercin gibi sarhoşça kanat çırparım.

Aşk Cebrail'iyim ve Sidre'm sensin; ben hastayım, Meryem oğlu İsa sensin.

O inci dolu denizi coştur; bugün bu hastanın hâlini güzelce sor.

Şimdi onun buhran nöbeti olsa da madem sen onun oldun, deniz de onundur.

Bu, onun aşikâr ettiği inleyiştir. Ya Rabbi! Gizli olandan koru!

Ney gibi söyleyen iki ağzımız var; bir ağız onun dudaklarında gizlidir.

Bir ağız size doğru ağladı, havaya hay huy attı.

Ancak gözü olan bilir ki bu tarafın feryadı, yine o taraftandır.

Bu neyin sesi onun nefeslerindedir; ruhun hay huyu, onun hey hayındandır.

Neyin hikâyesi onun dudağıyla birlikte olmasaydı, ney dünyayı şekerle doldurmazdı.

Kiminle yattın ve hangi yandan kalktın ki deniz gibi böyle coşkunsun?

Ya da "Rabbimin katında geceledim"i -hadisini- okudun, ateş denizinin gönlüne koşturdun.

Ey önder! "Ey ateş! Soğu"⁴¹ narası senin canını korudu.

Ey Hakk'ın ışığı, din ve gönül Hüsam'ı/kulcu! Güneş, balçıkla hiç sıvanabilir mi?

Bu çamur parçaları senin güneşini örtmeye niyet ettiler.

Dağın gönlündeki yakutlar seni işaret ediyor; bağlar senin gülüşünle dopdoludur.

Senin erliğine mahrem bir Rüstem nerde? Ona yüz harmandan bir arpa anlatsaydım.

Senin sırrından bir ah etmek istesem başımı Ali gibi kuyuya sokarım.

Madem kardeşlerin kindar gönlü var, Yusuf'uma kuyunun dibi daha uygundur. (Mesnevî, 6/1990-2015)

Sonuç olarak Hakkın ziyası Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ'nın ağzından yazdığı ölümsüz eser Mesnevî'de üstün iltifatları ve övgüleri almış, bu eserle birlikte 'Hüsameddin' adı da ölümsüzleşmiştir. Hem Mesnevî'nin yazılmasını teklif ederek buna sebep olmuş, hem de on yıl boyunca bu eser tamamlanmaya kadar her aşamasında büyük emek sarf etmiştir.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim, Enbiya, 21/69.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çev. Tahsin Yazıcı, MEB. Yay., İstanbul, 1989, I-II.
- Balcı, Mustafa, Hamîd Vehbî'nin Kaleminden Mevlânâ, Mevlânâ Araştırmaları-2- Ed. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2008, s. 151-161.
- Coşguner, Fahrettin, Fütüvvet, Ahilik ve Mevlânâ, Mevlânâ Araştırmaları-2-, Ed. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2008, s. 75-87.
- Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafındakiler Risale, çev., Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- Furûzânfer, Bediüzzamân Mevlânâ Celâleddin Biyografisi, çev. Feridun Nafiz Uzluk, MEB yay., İstanbul, 1997.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlânâ, Varlık Yay., 7. baskı, İstanbul, 2004.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılap ve Aka, 2. baskı, İstanbul, 1983.
- Mevlânâ, Külliyyât-i Şems ya Divân-i Kebîr, hzl. Bediüzzamân Furûzânfer, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, 1337, I-X.
- Mevlânâ, Mektubat, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yay., İstanbul, 1999.
- Mevlânâ, Mesnevî, hzl. Adnan Karaismailoğlu ve Derya Örs, Akçağ Yay., Ankara, 2007, I-III.
- Mevlânâ, Mesnevî, Tam Metin, çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., 4. baskı, Ankara, 2007.
- Muhammedî, Kâzîm, Husâmeddin (Hâlik-i Mesnevî-i Ma'nevî), İntişârât-i Necm-i Kubrâ, 1385.
- Mu'in, Muhammed, Ferheng-i Fârsî, İntişârât-i Emîr Kebîr, 8. baskı, Tahran, 1371, I-VI.
- Özönder, Hasan, Mevlânâ'nın Gönül Dostları, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2005.
- Sevgi, H. Ahmet, Hüsâmeddin Çelebi, TDV, İslam Ansiklopedisi, c. 18, s. 512.
- Sultan Veled, İbtidâ-nâme, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Konya, 2001.
- Şams al-din Ahmed al-Aflâkî al-Ârifî, Manâkib al-Ârifîn, hzl. Tahsin Yazıcı, TTK Yay., Ankara, 1976, I-II.
- Zemânî, Kerîm, Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî, İntişârât-i İttilâat, Tahran, 1385.